Un atelier meșteșugăresc din secolul al XV-lea descoperit la Traian (județul Neamț, România)

George-Dan Hânceanu[1]*, Andrei Baltag[2]*

Rezumat. Cu prilejul campaniei arheologice din anul 1997, efectuată în situl medieval de la Traian (punctul *La Izvoare II*), comuna Săbăoani, județul Neamț, a fost descoperită locuința L.13, în secțiunea S.VIII. Inventarul acesteia cuprindea mai multe obiecte (precum cuțite, seceri, dăltiță, topor, ace de cusut, suvace, cârlige) și zgură din fier, care indică utilizarea locuinței ca atelier meșteșugăresc de fierărie. Ceramica fragmentară, din care o parte a fost restaurată (căni cu o toartă, vase borcan/oale, capace), dar și compartimentarea în două încăperi, sugerează o dublă funcționalitate – și de locuire pe lângă rolul de atelier. Moneda (*pul moldovenesc*) din locuință permite o datare aproximativă, restrânsă, a locuinței medievale în perioada anilor 1430–1456.
Cuvinte cheie: locuință medievală; atelier meșteșugăresc; obiecte din fier; monedă (pul); secolul al XV-lea.

A 15th century craft workshop discovered in Traian (Neamț County, Romania). During the 1997 archaeological campaign, carried out at the Medieval site of Traian (*La Izvoare II* point), Săbăoani Commune, Neamț County, dwelling L.13 was discovered in the S.VIII section. Its inventory included several objects (such as knives, sickles, chisel, axe, sewing needles, gouges, hooks) and iron slag, which indicate the use of the dwelling as a blacksmith's workshop. The fragmentary ceramics, some of which have been restored (cups with a handle, jar vessels/pots, lids), as well as the two-room division, suggest a double functionality, both as a living space and as a workshop. The coin (*Moldavian pul*) from the dwelling allows for an approximate, narrow dating of the Mediaeval dwelling, between 1430–1456.
Keywords: Mediaeval dwelling; craft workshop; iron objects; coin (pul); 15th century.

[1] Muzeul de Istorie Roman, Complexul Muzeal Național Neamț, Roman, județul Neamț, România.
[2] Institutul de Arheologie, Academia Română – Filiala Iași, Iași, România.
* Autori corespondenți: georgehanceanu@yahoo.com; andreibaltag@outlook.com.

CC BY NC SA

Introducere. Surse documentare cu relatări despre sat

Terasa înaltă a Râului Siret a permis, în majoritatea epocilor istorice, stabilirea diferitelor comunități umane. În timp, dovezi arheo-istorice din preistorie și până în evul mediu au fost înregistrate în zona geografică menționată.

Un segment de locuire relevant pentru tematica aleasă este cel de pe teritoriul actual al satelor Traian (fostul *Berindeești*) și Săbăoani (fostul *Săbăuani*), care în epoca medievală erau părți componente ale aceleiași moșii a „Săboianilor”[3]. Exceptând datele cartografice, informațiile documentare cu privire la atestarea și implicit vechimea satelor menționate, suplimentate cu actele de privilegii oferite de domnie boierilor, bisericilor și mănăstirilor, cercetările arheologice au rolul de a confirma sau infirma anumite informații ori să completeze sursele scrise. Satul Berindeești[4], alături de Săbăuani (*Citta Sabograni*), este menționat de călugărul franciscan Bernardino Quirini (episcop de Argeș) în vizitele sale din 1599 în Moldova (*Călători străini* 1972, p. 42). Acesta spune despre comunitatea catolică din Berindești, dar și din satele învecinate, Tămășeni, Adjudeni, Răchiteni, Lucăcești, Luceni (circa 300 de familii, cam cu 1400 de suflete), că mergeau la biserica din piatră de la Săbăuani (neavând lăcașe în satele lor), unde slujea, în lipsa unui preot catolic, parohul de la Roman (*Călători străini* 1972, p. 42).

Investigațiile arheologice din a doua jumătate a secolului al XX-lea au remarcat, printre altele, condițiile ideale de habitat ale comunităților preistorice, antice și medievale pentru terasa superioară a Siretului și implicit pentru arealul ocupat de satele semnalate (Hordilă 1995, p. 130; Hordilă 1998, p. 81–82; Hordilă 1999, p. 123; Ursachi 2007).

Descoperirea și descrierea atelierului

În a doua jumătate a secolului trecut, arheologii au întreprins în regiunea Moldovei periegheze pe terasele și văile adiacente râului Siret. Ulterior acestor deplasări în teren, au fost efectuate sondaje, dar și săpături arheologice de amploare, care au dus

[3] În alte variante: *Saboani*, *Săboani*, *Seboianii*, *Sebăoani*, *Sabaoani* sau *Săbăuani*, adică „cei din neamul lui Sabău” (Stoicescu 1974, p. 741–742; Mihăescu 2022, p. 200–201). Este fost sat domnesc, dăruit Mănăstirii Secu în 1606 de domnul Ieremia Movilă, act întărit ulterior, în 1632 și 1634, de voievozii Alexandru Iliaș și Vasile Lupu (*DRH* 1974a, p. 50, nr. 45; *DRH* 1974b, p. 145, nr. 132).

[4] Cunoscut și sub variantele *Berindeești*, mai târziu *Berendești*, adică „cei din neamul lui Berindei” (Stoicescu 1974, p. 70; Mihăescu 2022, p. 44–45). Este un fost sat domnesc în partea de est a satului *Săboiani* (Săbăoani), din moșia căruia făcea parte. Este menționat într-un document din 1453 de la Alexandru II ca danie către pan Mihail logofăt (*DRH* 1976, p. 44–47, nr. 33). La 1507 satul este vândut de urmașii lui Onișor vistier lui Gavril Trotușan vistier (*DRH* 2019, p. 62–63). Mult mai târziu, în 1632 și 1634, domnii Alexandru Iliaș și Vasile Lupu întăresc Mănăstirii Secu „niște sate ungurești, anume *Seboianii* și *Berindeștii*, ce sunt în ținutul Romanului...” (*DRH* 1974a, p. 50–51, nr. 45; *DRH* 1974b, p. 145, nr. 132).

la descoperirea unor importante situri pluristratificate. În spațiul ocupat de satele actuale amintite au fost găsite și cercetate așezări și necropole preistorice, antice și medievale, care pot sugera o posibilă continuitate de locuire teritorială (Hordilă 1997, p. 211–225; Hordilă 2000, p. 59–68, 70–74; Ursachi 2010).

Potrivit tematicii articolului, între anii 1993–1997 au avut loc săpături arheologice în punctul *La Izvoare II*, din satul Traian, comuna Săbăoani (jud. Neamț) **(Pl. I/1–2)**. Cu acest prilej s-au găsit și cercetat complexe de locuire din epoca medievală (locuințe, cuptoare, vetre, gropi de provizii sau cu rol menajer), care fac parte din satul medieval *Berindești*. Satul actual Traian se află la circa 7 km de orașul Roman.

Poate unul dintre complexele arheologice cele mai interesante din așezarea medievală este locuința cu rol meșteșugăresc, notată L.13, identificată în secțiunea S. VIII și compusă din două încăperi. În lipsa carnetului și a planurilor de șantier[5], atenția în descrierea noastră a fost îndreptată spre surse adiacente, precum fotografii de șantier (cu aspecte intermediare – **Pl. I/4–6**), descrieri din registrul de inventar și obiectele din patrimoniul muzeal.

La baza descrierii camerei atelierului stau câteva informații generale, găsite într-un raport referitor la rezultatele campaniei din anul 1997, de pe șantierul arheologic de la Traian; reluate într-un studiu ulterior privind comunitățile catolice (Hordilă 1998, p. 81–82; Hordilă 2000, p. 71–72). Însumând sursele adiacente**,** semnalate anterior, îndeosebi cele fotografice[6], am urmărit să conturăm o imagine a respectivului atelier de fierărie.

În cazul locuinței L. 13 **(Pl. I/3–6)**, una dintre încăperi, de formă patrulateră (4,65×4,25 m), avea zona de acces (intrarea) situată pe latura de est, unde au fost surprinse gropile de pari din dreptul ușii. Pe latura de vest, la colțuri, erau alte gropi de pari, iar între ele s-a observat adâncitura tălpii peretelui. Interiorul camerei dispunea de o porțiune de pământ intens pigmentată cu oxid de fier, cu o grosime de 60 cm. Pe partea de nord era un cuptor cu boltă realizat prin cotlonire. Încăperile aveau comună o porțiune delimitată printr-o ușă (aspect semnalat de două gropi de par). Cealaltă cameră, adiacentă, avea o formă rectangulară, cu colțurile rotunjite (4,75×3,30 m). Pe partea de nord pătrundea conducta (jgheabul) de apă[7], care a fost surprinsă de arheologul responsabil și în campaniile anterioare (Hordilă 1998, p. 82; Hordilă 2000, p. 71–72).

[5] Săpături arheologice întreprinse de Domnița Hordilă. Majoritatea rezultatelor sunt inedite, fiind publicate doar anumite obiecte sau date generale, sub forma unor rapoarte de cronică, deja citate în text.

[6] Provenite din arhiva personală a cercetătorului științific dr. Vasile Ursachi.

[7] Pragurile și gropile surprinse făceau parte din amenajările necesare susținerii jgheabului prin care pătrundea apa necesară locuirii, cât și „răcirii" pieselor prelucrate prin batere.

Cel mai probabil, locuința adâncită L.13 avea o funcționalitate dublă: în principal de atelier, în camera patrulateră, aspect indicat de cuptor, oxizii de fier din sol și piesele din fier descoperite în inventar, iar în plan secundar, pentru locuit, de către meșter și membrii familiei sale; ipoteză argumentată de numărul mare de vase din lut[8], precum și de faptul că tipul de cuptor amintit putea fi utilizat și în alte scopuri, de copt semințe, pâine, încălzit hrană etc.

Prezentarea inventarului[9]

Colecția medievală a Muzeului de Istorie Roman păstrează atât în expoziție, dar mai ales în depozite, materiale arheologice cu marcajul respectiv. Surprinde cantitatea mare de ceramică, din care o mică parte a fost restaurată parțial sau complet, aspect ce denotă o posibilă locuire a membrilor familiei meșterului sau doar utilizarea lor la servirea meselor cotidiene ori pentru păstrarea diverselor substanțe, soluții.

I. Ceramică[10]

Tipologic, regăsim forme precum vase borcan (denumite și „oale"), căni cu o toartă, capace, cănițe, castroane, străchini. Starea de conservare la majoritatea era fragmentară.

1. *Vase borcan (oale)*. Toate erau fragmentare (inv. 30.756–30.760; 30.762; 30.779/1, 2; 30775; 30.782/5, 6; 30.843/5), numărul lor fiind destul de mare: opt funduri (inv. 30835), patru buze (inv. 30784, 30785), 43 de funduri (inv. 30776), 18 funduri (inv. 30774, 30779), 59 de fragmente variate (inv. 30775, 30777), 11 funduri (inv. 30.782, 30.841–30843), 11 buze (inv. 30840), 13 buze (inv. 30756, 30760, 30763, 30766, 30759, 30764, 30765, 30757, 30758, 30761, 30762), 41 de fragmente variate (inv. 30.794, 30.795, 30793, 30846) și alte 29 de funduri (inv. 30795, 30.796). Un exemplar restaurat (inv. 30.558), modelat din pastă semifină, de culoare cenușie, este de dimensiune mare (h – 215 mm, dg – 155 mm, df – 98 mm). Buza evazată este șănțuită pe interior (cu concavitate), gâtul este scurt, iar corpul bombat are la final o bază plată. Este decorat cu linii circulare pe corp, la legătura cu gâtul **(Pl. II/1; IX/5)**. Alt recipient (inv. 30.528), similar celuilalt, este de culoare cărămizie și ușor deformat din vechime, inclusiv în zona gurii (h – 180 mm, dg – 115 mm, df – 72 mm) **(Pl. II/2; IX/9)**. Aproape toate vasele au semne

[8] De altfel, fragmente de vase din lut s-au găsit în ambele încăperi (inclusiv în atelier fiind necesare la păstrarea apei ori pentru alte soluții), aspect observat și la marcaj, care indică Loc. 13A ori Loc. 13B.

[9] Aducem mulțumiri colegului desenator Dan Spătariu, de la Muzeul de Istorie Roman, pentru partea grafică.

[10] În text s-au folosit următoarele prescurtări: d – diametru, df – diametru fund, dg – diametru gură, dt – diametru toartă, inv. – inventar; f. nr. inv. – fără număr de inventar, grs. – grosime, h – înălțime, l – lungime, la – lățime.

de la arderea secundară **(Pl. II/3–8, 10, 11; III/1, 4–11)**. Recipiente apropiate ca formă, deformate în timpul procesului de ardere, sunt și în siturile de la Tămășeni (Ursachi 2001, p. 264, 265, Pl. XXVII/6, 8; XXVIII/2) și Roman (Hânceanu 2017, p. 292, Fig. 61/1). Vase asemănătoare găsim în locuința meșteșugărească de la Baia (Bătrîna, Bătrîna, Sion 2017, p. 83, Pl. VIII/1–2) și în așezarea de la Negoești (Popovici 2002, p. 42, Fig. 8/1).

2. *Capace*. Se păstrează câteva exemplare întregi sau ușor restaurate (inv. 30.529, 30.530) **(Pl. V/1–2; IX/3–4)**, majoritatea fiind fragmentare (inv. 30.834/1–4), lucrate la roată, din pastă semifină, de culoare cărămizie ori cenușie. Au formă tronconică sunt prevăzute cu buton circular. În funcție de modul în care este terminată marginea, pot fi împărțite în capace prevăzute cu prag și capace cu marginea plată **(Pl. V/3–10)**. Unele exemplare prezintă urme de ardere secundară. Dimensiuni: h – 60 mm, d – 145 mm, d_{buton} – 40 mm (inv. 30.529); h – 70 mm, d – 140 mm, d_{buton} – 40 mm (inv. 30.530). Butoni sau alte elemente componente de la capace s-au găsit și în așezările de la Tămășeni (Ursachi 2001, p. 260, 263, 268, Pl. XXIV/5–6, 9; XXVI/3–8, 10–12; XXXI/4), Roman–*La Bibliotecă* (Hânceanu 2017, p. 226, 256, Fig. 20; Pl. X) și Onișcani–*Aldești 2* (Ursachi *et alii* 2024, p. 138, Pl. 39/6–11). Din afara Moldovei semnalăm exemplarele din așezarea medievală de la Rădvani (jud. Bihor) (Crișan 1998, p. 109, Fig. 3/6, 8).

3. *Căni*. Un exemplar este întreg (inv. 30.533), de dimensiune medie, lucrat din pastă semifină, de culoare cărămizie (h – 120 mm, dg – 110 mm, df – 75 mm). Buza este evazată și șănțuită pe interior/cu concavitate (deviată din vechime), gâtul scurt, iar corpul bombat este finalizat cu o bază plată. Pe corp, la legătura cu gâtul, a fost decorat cu linii circulare incizate. Nu i s-a păstrat toarta **(Pl. IV/11; IX/2)**. Celălalt vas (inv. 30.531), de dimensiune mare (h – 205 mm, dg – 135 mm, df – 95 mm, dt – 25 mm), este bitronconic, cu buza rotundă, gâtul scurt ornamentat cu linii circulare, corpul ușor pronunțat și terminat cu o bază dreaptă. Toarta, șănțuită central, este prinsă de buză și corp **(Pl. IV/12; IX/8)**. Sunt și fragmente de buze (unele prevăzute cu cioc) și corpuri, ultimele decorate cu linii pe gât, lucrate din pastă fină, de culoare cenușie și cărămizie (inv. 30.836/1–4, 7; 30846/2; 30.848/10) **(Pl. IV/2–10)**. Una dintre căni (inv. 30.533) seamănă cu exemplarul de la Tămășeni (Ursachi 2001, p. 265, Pl. XXVIII/8). Alte similarități menționăm cu cănile de la Onișcani–*Aldești 2* (Ursachi *et alii* 2024, p. 135, 137, 147, Pl. 36/1–3; 38/9; 48/3) și din situl de la Zimnicea (Țânțăreanu 2010, Pl. LIII/5, 7–9). Pentru fragmentele cu buze trilobate sunt similitudini în inventarul atelierului de la Roman–*La Bibliotecă* (Hânceanu 2017, p. 288, 317, Fig. 57/1; Pl. XXXIII/1).

4. *Străchini*. Doar fragmentar păstrate, tronconice, cu buza șănțuită și corpul bombat, lucrate din pastă semifină, de culoare cărămizie (inv. 30.838/1, 2 – h –

85 mm, dg – 210 mm) **(Pl. V/11, 12; IX/7)**. La acestea adăugăm alte două buze (f. nr. inv.) de același tip. Unele asemănări pot fi stabilite cu exemplarele de la Negoești (Popovici 2002, p. 42, Fig. 8/5) și Onișcani–*Aldești 2* (Ursachi *et alii* 2024, p. 138, Pl. 39/2).

5. *Căniță*. Păstrată fragmentar (inv. 30.790), lucrată din pastă semifină, smălțuită, de culoare verde. Vasul are buza rotunjită, gâtul scurt, corpul bombat în partea inferioară (h – 115 mm, dg – 90 mm). Nu i s-a păstrat toarta și baza **(Pl. IV/1; IX/6)**. Are asemănări cu exemplarele de la Baia (Bătrîna, Bătrîna, Sion 2017, p. 83, Pl. VIII/3) și Roman–*La Bibliotecă* (Hânceanu 2017, p. 255, Pl. IX/3).

6. *Ulcior*. Din recipient s-a păstrat doar partea superioară, modelată din pastă fină, de culoare cenușie. Buza este rotundă, iar toarta semicirculară plată este prinsă de buză și corp (h – 115 mm, dg – 60 mm, dt – 35 mm) **(Pl. IV/13; IX/1)**. Este asemănător exemplarelor de la Tămășeni (Ursachi 2001, p. 263, Pl. XXVI/2), Onișcani–*Aldești 2* (Ursachi *et alii* 2024, p. 137, 147, Pl. 38/10; 48/8), dar, de asemenea, are analogii cu unul dintre vasele descoperite în cetatea de la Oradea (Marta 2013, p. 287, Pl. XIV/7).

Surprinde lipsa cahlelor din inventarul atelierului și din încăperea a doua, care puteau fi pentru meșter sau membrii familiei sale.

II. Obiecte din fier

Potrivit tipurilor de obiecte din metal, atelierul meșteșugăresc avea specific de fierărie, fiind lucrate îndeosebi unelte casnice. Majoritatea sunt cuțite, iar cele mai multe sunt de un singur tip, cu mânerul lamelar. În cazul câtorva lame, lipsa mânerului face dificilă încadrarea tipologică (inv. 30.507, 30.537, 30.541, 30.543, 30.555, 31.820 – l×la $_{\text{lamă}}$ – între 75–135×între 10–15 mm).

II.1. Unelte

Categoria cuprinde obiecte casnice, agricole și meșteșugărești.

Din prima categorie fac parte cuțitele:

1.1. *Cuțite cu mânerul de tip lamă (lamelar)*. Nu toate păstrează lama întreagă, care este triunghiulară în secțiune (inv. 30.491–30.493 – l×la $_{\text{lamă}}$ – 40/60/70×8/10/12 mm, l×la $_{\text{mâner}}$ – 43/45/50×11/13/15 mm; 30.505, 30.506 – l×la $_{\text{lamă}}$ – 30/50×13/15 mm, l×la $_{\text{mâner}}$ – 45/50×11/15 mm; 30.539, 30.548, 30.553, 30.554, 30.557 – l×la $_{\text{lamă}}$ – 40/50/75/80×8/10/15 mm, l×la $_{\text{mâner}}$ – 30/40×5/10 mm) **(Pl. VI/1–11; X/1–3)**. La unul dintre exemplare se mai păstrează plăsele din os, prinse cu nituri din bronz ori fier (inv. 30.556 – l – 95 mm, d – 15 mm). Sunt și alte exemplare cu resturi de plăsele pe mânerul lamelar și prinse cu nituri din fier (inv. 30.505, 30.557, 31.821)[11].

[11] Dimensiunile acestor piese se regăsesc în text.

Mai rar s-a folosit și un separator din bronz, la limita dintre lamă și mâner (inv. 30.545 – l×la $_{lamă}$ – 80×13 mm, l×la $_{mâner}$ – 15×10 mm; 31.821 – l×la $_{lamă}$ – 8×10 mm, l×la $_{mâner}$ – 95×17 mm) **(Pl. VI/12–24; X/4–6)**. Unele piese au doar mânerul metalic păstrat, la care se observă perforațiile (inv. 30.508, 30.538, 30.544, 30.546, 30.547 – l×la $_{mâner}$ – între 40–62/135×între 8–18 mm) **(Pl. VI/25–29).**

1.2. *Cuțit cu mânerul de tip peduncul*. Se păstrează un singur exemplar, cu lama triunghiulară în secțiune și finalizată cu peduncul (inv. 35.181 – l×la $_{lamă}$ – 73×9mm, l×la $_{peduncul}$ – 42×2 mm) **(Pl. VI/30)**.

În general, cuțitele sunt des întâlnite în inventarele siturilor medievale, cum este și cazul celor de la Tămășeni (Ursachi 2001, p. 251, 258, 267, Pl. XVII/4–5, 11–12; XXII/5; XXX/5–9, 14, 20), Baia (Bătrîna, Bătrîna, Sion 2017, p. 87, Pl. XII/1–5), Roman–*La Bibliotecă* (Hânceanu 2017, p. 223, 231, 259 Fig. 17/1; 25; Pl. XIII) și Onișcani–*Aldești 2* (Ursachi *et alii* 2024, p. 139, 148–150, Pl. 40; 49/8–13; 50; 51). Cuțite cu plăsele sunt semnalate și în situl medieval de la Cefa–*La Pădure* (Crișan 2016, p. 253, 261, Pl. XXXIV/1, 5; XLII/11). În timp, numărul mare al cuțitelor din unele situri sau colecții muzeale au determinat unii specialiști să le analizeze în detaliu, descoperind inclusiv semne ale atelierelor de producere (Kopeczny 2016, p. 393–411), însă, nu este cazul pentru obiectele descrise în acest articol.

2. *Amnar*. Obiect întreg cu corpul triunghiular și cu capetele finalizate prin întoarcere, dintre care unul este rupt (inv. 30.540 – l – 65 mm, la – între 10–12 mm) **(Pl. VII/1; XI/8)**. Piesă asemănătoare cu exemplarul descoperit la Cefa–*La Pădure* (Crișan 2016, p. 253, Pl. XXXIV/2).

3. *Ace de cusut*. Obiectele au corpul circular în secțiune, vârful ascuțit și capătul opus prevăzut cu perforație, la unul dintre exemplare acesta fiind rupt (inv. 30.515, 30.516 – l – între 66–70 mm, d – între 1–2 mm) **(Pl. VII/2–3; XI/3)**. Similare sunt cele de la Negoești (Popovici 2002, p. 41, Fig. 6/4), Roman–*La Bibliotecă* (Hânceanu 2017, p. 232, Fig. 26/1–2) și Onișcani–*Aldești 2* (Ursachi *et alii* 2024, p. 143, 155, Pl. 44/24–25; 56/13–14).

Semnalăm prezența unor unelte agricole:

4. *Seceri*. Primul obiect păstrează un rest de lamă, de care este atașat mânerul de tip peduncul (inv. 30.511 – l×la $_{lamă}$ – 80×11 mm, l×la $_{mâner}$ – 45×3 mm), iar al doilea este doar un fragment de lamă (inv. 30.534 – l×la $_{lamă}$ – 110×între 5–10 mm) **(Pl. VII/4–5; XI/5)**. Asemănări menționăm cu exemplarele de la Negoești (Popovici 2002, p. 41, Fig. 6/5), Cefa–*La Pădure* (Crișan 2016, p. 253, Pl. XXXIV/4, 6) și Onișcani–*Aldești 2* (Ursachi *et alii* 2024, p. 140, 151, Pl. 41/1, 1a; 52/1).

Din categoria uneltelor meșteșugărești menționăm:

5. *Dăltiță*. Întreagă, de dimensiune medie, compusă dintr-un corp rectangular din care pornesc două brațe, tot dreptunghiulare în secțiune. Vârful este ascuțit,

iar capătul este circular și îngroșat (inv. 31.822 – l – 48 mm, la – 8 mm) **(Pl. VII/6; XI/10)**. O dăltiță similară a fost descoperită într-o locuință medievală de la Tămășeni (Ursachi 2001, p. 258, 271, Pl. XXII/7).

6. *Suvace*. Două piese asemănătoare cu corpul pătrat în secțiune, vârful ascuțit și capătul opus finalizat drept (inv. 30.495, 30.496 – l – 130/135 mm, la – 2/3 mm) **(Pl. VII/7–8; XI/1–2)**. Astfel de obiecte găsim în așezările de la Tămășeni (Ursachi 2001, p. 251, 267, Pl. XVII/2–3; XXX/11–12), Baia (Bătrîna, Bătrîna, Sion 2017, p. 88, Pl. XIII/5) și Onișcani–*Aldești 2* (Ursachi *et alii* 2024, p. 140, 152, Pl. 41/3–7; 53/2–6).

7. *Topor*. Fragmentul de lamă descoperit include și partea cu tăișul (inv. 30.512 – l×la $_{\text{lamă}}$ – 80×30 mm) **(Pl. VII/9; XI/13)**. Poate fi asemănată cu lama exemplarelor de la Negoești (Popovici 2002, p. 41, Fig. 6/2) și Onișcani–*Aldești 2* (Ursachi *et alii* 2024, p. 140, 151, Pl. 41/16, 16a; 52/8). Are asemănări și cu lamele topoarelor de la Cozănești, Piatra Neamț, Șuletea și Coșna (Bilavschi 2016, p. 483, Pl. LV/2–5).

Celor descrise se adaugă o unealtă cu funcționalitate necunoscută, care are corpul plat și capetele finalizate diferit: unul întors, iar celălalt perforat și întors în sens invers (inv. 30.517 – l×la – 85×9 mm) **(Pl. VII/10)**. Au fost descoperite și două fragmente de materii prime (inv. 30.513, 30.514 – l×la – 45/47×30/39 mm) **(Pl. VII/11–12)**.

II.2. Vase

Categoria include fragmente de la vase din fier, de regulă prezente în atelierele meșteșugărești.

2.1. *Buză de vas*. Fragmentul indică o posibilă prezență a unui vas cu buza dreaptă, gâtul înalt, șănțuit la exterior și cu corpul probabil bombat, potrivit formei sale (inv. 30.535 – h – 35 mm, la – 57 mm) **(Pl. VIII/1; XI/12)**.

2.2. *Toartă de vas*. Obiectul este semicircular, prins de corpul recipientului (inv. 30.536 – h – 47 mm, la – 41 mm) **(Pl. VIII/2; XI/9)**.

Fragmente de vase s-au găsit și în alte ateliere de fierărie, însă erau lucrate din bronz, cum este cazul exemplarelor de la Onișcani–*Aldești 2* (Ursachi *et alii* 2024, p. 144–145, Pl. 45; 46). Din fier erau fragmentele din atelierul de la Roman–*La Bibliotecă* (Hânceanu 2017, p. 244, 267, Fig. 38; Pl. XXII/11–12). O trecere în revistă a formelor toartelor de vase din fier și bronz (cazane, găleți), cu care se aseamănă și aceasta, poate fi consultată în sinteza vaselor din secolele VIII–XIV, care au circulat în spațiul slav (Rudenko 2000, p. 103–117, Ris. 1–15).

II.3. Piese vestimentare

3.1. O singură *cataramă*, de forma literei „D"; are o bară dreaptă și o verigă semicirculară (inv. 30.510 – l×la – 25 mm) **(Pl. VIII/4; XI/4)**. Asemănări

menționăm cu exemplarele de la Onișcani–*Aldești 2* (Ursachi *et alii* 2024, p. 141, 153, Pl. 42/2–6; 54/2–6).

La acestea se adaugă o *verigă*, circulară în secțiune (inv. 30.509 – d – 30 mm, grs. – 5 mm), care putea servi în componența unei zăbale sau catarame de harnașament **(Pl. VIII/5; XI/7)**.

II.4. Arme

4.1. *Vârf de săgeată*. Obiectul are corpul circular, vârful romboidal și este terminat cu tub de înmănușare (inv. 27.595 – l – 55 mm, $d_{\text{tub înmănușare}}$ – 10 mm) **(Pl. VIII/3; XI/11)**. Este similar celui din atelierul de la Roman–*La Bibliotecă* (Hânceanu 2017, p. 301, Fig. 70/1, 3).

II.5. Încuietori

Categoria cuprinde obiecte utilizate la închiderea ușilor și ferestrelor.

5.1. *Cârlige*. Obiecte de tipuri diferite. Unul are brațul drept, pătrat în secțiune, finalizat la capete prin întoarcere (inv. 30.497 – l×la $_{\text{corp}}$ – 85×6 mm, d_{capete} – 10 mm) **(Pl. VII/13; XI/6)**, iar altele au corpul plat, terminat la un capăt cu cârlig (inv. 30.524, 30.525, 30.527 – l×la $_{\text{corp}}$ – 45/85/90×5/7 mm, d_{capete} – 5/8/10 mm) **(Pl. VII/15–17)**. Un obiect are brațul lung, dar deformat și cu un capăt întors (inv. 30.498 – l×la $_{\text{corp}}$ – 75×4 mm, d_{capete} – 8 mm) **(Pl. VII/14)**. Alte exemplare au corpul plat ori circular, iar capetele sunt întoarse în sensuri opuse (inv. 30.551 – l×la $_{\text{corp}}$ – 60×5 mm, d_{capete} – 10–15 mm; 35.182 – l×la $_{\text{corp}}$ – 62×7 mm, d_{capete} – 10–20 mm) **(Pl. VII/18–19)**. Analogii semnalăm în atelierul din Roman–*La Bibliotecă* (Hânceanu 2017, p. 223, 234, Fig. 17/1; 28).

5.2. *Clempuș*. Obiect cu corpul circular și cu capătul rotund perforat, rupt parțial (inv. 30.494 – l_{corp} – 97 mm, d_{corp} – 5 mm, $d_{\text{capăt}}$ – 22 mm, grs. $_{\text{capăt}}$ – 2 mm) **(Pl. VII/20)**.

Pe lângă materialele descrise din inventarul locuinței-atelier, au fost găsite și câteva cuie din fier, întregi și fragmentare (inv. 30.518–30.523, 30.526, 30.549, 30.550).

III. Moneda. Comentarii numismatice

Moneda descoperită în inventarul locuinței medievale din situl de la Traian reprezintă o jumătate de groș, bătută în timpul lui Alexandru cel Bun. Piesa, realizată în totalitate din cupru, se află în colecția Muzeului de Istorie Roman și prezintă următoarele elemente de identificare[12]:

[12] Au fost folosite următoarele abrevieri pentru: metal (AE – cupru), date metrologice (g – gram, mm – milimetru, h – ax), orientarea flanului (av – avers, rv – revers), stare de conservare (s.c. – slab conservată), contexte arheologice (L – locuință) și colecții (MIR – Muzeul de Istorie Roman, inv. – inventar).

AE; 0,776g; 14×13mm; 6h; bătută descentrat pe av. și rv.; ruptă la margine; s.c.;

Av. Cap de bour, văzut din față, cu stea între coarnele convergente (parțial vizibilă); în partea dreaptă o rozetă, iar în partea stângă o semilună.

Rv. Într-un cerc perlat, un scut, cu trei fascii în primul câmp și șapte flori de crin în cel de-al doilea, dispuse 2–1–1–1–1–1; la stânga scutului, posibil sigla „A".

Suceava, ***½ groș*, anii 1425–1430** (Iliescu 2000, p. 82, faza a III-a (1409–1431), emisiunea a IX-a [paralelă], nr. 21 var.); ***pul*, anii 1425–1430** (Dergaciova 2013–2014, p. 159–160, nr. 94–100 var.).

Punctul „La Izvoare II", sat Traian (com. Săbăoani, jud. Neamț), anul 1997, L_{13}, MIR. inv. 34.336.

Artefactul monetar se înscrie în seria emisiunilor târzii ale domniei lui Alexandru cel Bun, produse începând cu anul 1425 și până în 1430. Fiind lipsit de legendă și realizat dintr-un aliaj de cupru, specimenul corespunde jumătăților de groși anepigrafi, reconsiderați în literatura ultimului deceniu drept „puluri" (Dergaciova 2013–2014, p. 154–173; Bodnariuc, Dergaciova, Mordovin 2019, p. 110–111). Piesa se află într-o stare de păstrare precară, cu unele marcaje de oxidare verzuie prezente pe avers, rezultate din condițiile de păstrare. Baterea monedei este neglijentă, vizibil descentrată pe ambele fețe ale flanului.

Ceea ce atrage atenția este greutatea, de aproape 0,78 g, cu mult peste media ponderală a acestor nominale, stabilită la maxim 0,45 g, de O. Iliescu (Iliescu 2000, p. 79–83). În plus, pe revers se poate observa restul unui contur de siglă, prezent în partea stângă a scutului, la limita cercului perlat. Suspectăm că această marcă este similară cu cea identificată de L. Dergaciova (litera „**A**"), în cazul mai multor loturi publicate de aceasta, precum tezaurul de la Dudulești, Republica Moldova (235 ex. puluri) (Dergaciova 2013–2014, p. 157) sau cel descoperit în Simferopol, Crimeea (364 ex. puluri) (Dergaciova 2013–2014, p. 157).

Nu de puține ori, sigla apare înregistrată în unele publicații mai vechi sub forma literei „**Я**", în dextra scutului, fiind atribuite tipului al V-lea de jumătăți de groși, bătuți la 1430 (Gogu 2002, p. 214–215). Situația a generat o oarecare confuzie în rândul determinărilor, date fiind puținele elemente tipologice de diferențiere și, mai ales, datarea extrem de precisă (Iliescu 1970, p. 28). Din păcate, această primă opinie a lui O. Iliescu s-a difuzat ireversibil în literatura numismatică, începând cu sfârșitul anilor '70, în absența unor rezonabile observații care se puteau formula pe baza colecțiilor de atunci (Buzdugan, Luchian, Oprescu 1977, p. 62–63, nr. 418–447). Însă, chiar autorii principalului corpus numismatic românesc au denunțat caracterul incert al tipului al V-lea cu monede anepigrafice, emise în 1430 (Iliescu 1970, p. 28), care „nu puteau fi încadrate în tipurile tradiționale" și „rămâneau discutabile" (Buzdugan, Luchian, Oprescu 1977, p. 58).

Cu toate acestea, în toate cazurile cunoscute până în prezent în literatură, sigla „**A**" de pe pulurile lui Alexandru I se află doar în partea dreaptă (heraldică) a scutului de revers, la limita cercului perlat **(Pl. VIII/7)**. Excepție face specimenul descoperit la Traian, a cărui marcă, sub forma unui posibil „**A**", în oglindă cu hasta alungită, apare la stânga scutului **(Pl. VIII/7)**. Nu credem că avem de a face cu un nou tip al acestor nominale, ci de o simplă variantă. În egală măsură, nu suntem tentați să considerăm piesa ca fiind o contrafacere, din moment ce elementele principale ale iconografiei (bourul, scutul, fasciile sau florile de crin), nu sunt fanteziste, eronate sau inversate **(Pl. VIII/6)**.

Desigur, un eșantion mult mai mare cu astfel de piese, valorificate în viitor, va putea aduce clarificări suplimentare cu privire la producția acestui specimen anepigraf. Totuși, același depozit de la Dudulești, de altfel publicat în condiții excelente, ne relevă o evoluție cel puțin metrologică a pulurilor târzii, din vremea lui Alexandru cel Bun. Sistematizarea materialului monetar s-a făcut pornind de la emisiunile cele mai grele, de până la 1,52 g, la cel mai ușoare, între 0,42–0,34 g (Dergaciova 2013–2014, p. 158–156, nr. I.1–235). Moneda descoperită la Traian se încadrează în orizontul pieselor cu 0,78–0,77 g, pe care îl regăsim, în tezaurul de la Dudulești, sub forma a 10 exemplare (Dergaciova 2013–2014, p. 159–160, nr. I.90–100). În lipsa altor analogii exacte cu piesa noastră și strict folosind criteriul ponderal, putem doar să presupunem că primele tipuri de puluri, emise începând cu anul 1425, au fost cele cu greutatea cea mai mare, de peste 1,50 g. Treptat, cantitatea de cupru s-a redus, până la mai puțin de o treime din masa prototipului[13]. Astfel, diminuarea drastică a pulului poate marca chiar ultimii ani ai domniei lui Alexandru I. Dacă supoziția noastră este corectă, moneda de la Traian s-ar putea data, prin prisma greutății, la finalul deceniului al doilea, din secolul al XV-lea.

Indiferent de cadrul cronologic mai larg sau restrâns la care ne putem referi, artefactul monetar ne indică doar o secvență ulterioară momentului emiterii. Acesta a fost recuperat de pe podeaua unei locuințe adâncite, asociată cu alte artefacte, precum cuțite, unele cu plăsele din os, unelte agricole și meșteșugărești (Hordilă 1998, p. 81–82). Descoperirile vin să sugereze existența unui atelier de prelucrare a metalelor, prezumție care nu poate fi decât întărită prin obiectul monetar din cupru. Rolul unor astfel de bani cu valoare redusă era de accelerare a schimbului de valută și fluidizare a tranzacțiilor, fiind cu atât mai necesari într-un spațiu cu activitate meșteșugărească.

În orice caz, perioada de circulație a acestor monede divizionale poate fi doar parțial estimată. Pe teritoriul de la est de Carpați, din perspectiva tezaurelor în

[13] Se menționează existența unor puluri moldovenești care ating greutatea maximă de 2,01 g și una minimă de 0,18 g (vezi Dergaciova 2015, p. 148).

componența cărora se află jumătăți de groși din cupru emiși de Alexandru I (indiferent de datare sau tip), putem observa că majoritatea se încheie la mijlocul secolului al XV-lea. Ne referim la unele depozite, precum cele de la Cetatea Albă–*Turnul de nord-vest* (26 ex., ***t.p.q.* 1443**) (Boldureanu 2008, p. 354, 356–357; Dergaciova 2008, p. 409–411), Dudulești (235 ex. + 12 ex. falsuri, ***t.p.q.* 1425–1430**), Iași–*Biserica Sf. Sava* (15 ex., ***t.p.q.* ante 1456**) (Butnariu 2001, p. 57), Iași–*B-dul. Ștefan cel Mare* (19 ex., ***t.p.q.* 1456**) (Neamțu 1964, p. 495–496), Rădăuți (20 ex., ***t.p.q.* 1435/42**) (Pârvan 2001, p. 371–373), Roman–*Str. Cuza Vodă* (49 ex., ***t.p.q.* 1448**) (Hordilă 1994, p. 401–402), Suceava–*Biserica Sf. Dumitru* (6 ex., ***t.p.q.* ante 1456**) (Foit, Artimon 1973, p. 298–300), Suceava–*Curtea Domnească* (6 ex., ***t.p.q.* 1430/37**) (Gogu 2002, p. 215).

După limitele cronologice ale tezaurelor, observăm că acumulările se încheie fie cu monedă de la Alexandru, fie de la succesorii săi. Astfel, putem crede că aceste emisiuni s-au impus rapid ca valută de schimb locală, începând cu ultimii ani de domnie. Distribuția spațială a tezaurelor acoperă regiuni incluse în fostele teritorii ale Țării Moldovei și nu depășește nordul Dobrogei sau sudul Pocuției. Din această perspectivă, suntem de părere că circulația pulurilor s-a limitat, în special, la piața internă a Moldovei. În plus, defalcarea cronologică a tezaurelor ne poate indica perioada de maximă circulație a acestor nominale, care pare să se diminueze, începând cu domnia lui Petru Aron. Probabil că dispariția pulurilor din tezaure nu este întâmplătoare și coincide cu reforma lui Petru al III-lea din 1456. Cu atât mai mult cu cât impunerea masivă a denarului reformat de după 1467 pare să fi condus, într-adevăr, la înlocuirea vechilor jumătăților de groși cu noile emisiunile mărunte ale lui Matei Corvin (Oberländer-Târnoveanu 2003–2005, p. 307). În acest context, în interiorul schimburilor din teritoriu, s-au impus monedele divizionare mărunte ale lui Ștefan cel Mare (jumătăți de groși) și Matei Corvin (denari), a căror valoare a descurajat menținerea pe piață a vechilor nominale inferioare (Oberländer-Târnoveanu 2003–2005, p. 307).

În lumina acestor scurte comentarii, credem că abandonarea voluntară sau involuntară a monedei din atelierul de la Traian s-a petrecut nu mai târziu de sfârșitul secolului al XV-lea. O altă emisiune identică, însă cu siglă la dreapta, a fost identificată într-un context asemănător la Cetatea Albă, în timpul cercetărilor din anul 1950. Din nefericire, singura informație care ne parvine despre contextul arheologic este limitată, moneda fiind descoperită sub podeaua unei camere dintr-o locuință (Karashevich, Boldureanu, Dergaciova 2017, p. 121, nr. 46). Fără să cunoaștem funcționalitatea încăperii sau alte eventuale materiale cu care se asociază emisiunea de la Cetatea Albă, singurul element de legătură cu exemplarul de la Traian este că ambele se regăsesc în spații cu destinație cotidiană, locuri în care moneda măruntă circula cel mai intens. Nu în ultimul

rând, cel mai apropiat lot cu bune analogii monetare a fost descoperit chiar la Roman, jud. Neamț, la mai puțin de 10 km de locul actual al satului Traian (Hordilă 1994, p. 410–422). Din cele 92 de piese, aproximativ 49 pot fi clasificate drept puluri, bătute în ultimii ani ai domniei lui Alexandru cel Bun (Hordilă 1994, p. 407–415, nr. 1–49).

În final, varianta inedită a specimenului de la Traian confirmă existența mai multor perechi de ștanțe distincte, care au suplinit, concomitent, nevoia internă de bani mărunți. Un alt indiciu care atestă o batere diferită a pieselor din 1425–1430 este varianta de pe exemplarul din tezaurul de la Iași (B-dul. Ștefan cel Mare), cu aversul inversat – semiluna la dreapta și roza la stânga (Neamțu 1964, p. 502). Reversul este cu atât mai interesant cu cât sigla „A" lipsește de la dreapta scutului, în timp ce partea stângă a pastilei s-a păstrat doar parțial (Neamțu 1964, p. 498, Fig. 1/19). De aceea, considerăm că viitoarea examinare cât mai atentă a unor loturi (mai vechi sau mai noi), însoțită de o argumentație tipologică și cronologică cât mai solidă, poate furniza unele explicații și completări verosimile.

Concluzii

O primă observație este cea privind vechimea satelor actuale Săbăoani și Traian, chiar dacă documentele interne ale Moldovei semnalează satele *Berindești* și *Săbăuani* abia în secolele XV–XVI, stratigrafia siturilor și descoperirile arheologice sugerează existența lor încă de la finalul veacului al XIV-lea.

Varietatea tipurilor de obiecte sugerează funcționalitatea și specificul locuinței adâncite din secțiunea S.VIII. Important este că respectivul atelier se afla într-o zonă rurală, în care, pentru epoca medievală, numărul acestora era redus. Un atelier de fierărie asemănător a fost descoperit și cercetat la Onișcani, în punctul *Aldești 2* (jud. Bacău), citat pe parcursul acestui studiu. Meșterul respectivului atelier avea ca preocupare principală fierăria, prelucrând obiecte casnice, agricole și meșteșugărești pentru comunitatea medievală rurală.

Foarte importantă pentru atelierul de la Traian, pe lângă formele ceramice (fragmentare, restaurate) și tipurile de piese din fier, toate cu o circulație extinsă, este moneda din bronz a atelierului**,** care limitează și încadrează obiectele inventarului în prima jumătate a secolului al XV-lea.

Intrată imediat ca valută de schimb locală, din ultimii ani de domnie ai voievodului Alexandru cel Bun și retrasă în timpul domniei lui Petru Aron (1456), moneda (*pul*) indică o perioadă de funcționare de circa 25 de ani, care poate fi cuprinsă aproximativ între 1430 și 1455/56.

Bibliografie

Bătrîna, Bătrîna, Sion 2017: L. Bătrîna, A. Bătrîna, Gh. Sion, *O locuință de meșteșugar fierar din secolul al XV-lea descoperită la Baia, jud. Suceava*, Arheologia Moldovei 40, 2017, p. 55–94.

Bilavschi 2016: G. Bilavschi, *Unelte agricole din Moldova medievală*, Brăila, 2016.

Bodnariuc, Dergaciova, Mordovin 2019: N. Bodnariuc, L. Dergaciova, M. Mordovin, *Descoperiri numismatice și arheologice din nordul Bucovinei (I)*, Arheologia Moldovei 42, 2019, p. 107–134.

Buzdugan, Luchian, Oprescu 1977: G. Buzdugan, O. Luchian, C-tin. C. Oprescu, *Monede și bancnote românești*, București, 1977.

Boldureanu 2008: A. Boldureanu, *Cronica descoperirilor monetare*, Tyragetia S.N. 2, 1 (17), 2008, p. 353–360.

Butnariu 2001: V. M. Butnariu (Éd.), *Monnaies et parures du Musée d'Histoire de la Moldavie de Iași (Corpus Nummorum Moldaviae II)*, Iași, 2001.

Călători străini 1972: *Călători străini despre Țările Române*, M. Holban, M. M., Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu (Red.), vol. IV, București, 1972.

Crișan 1998: I. Crișan, *O locuință din secolul al XVI-lea din așezarea medievală Rădvani (jud. Bihor)*, Arheologia Medievală 2, 1998, p. 103–112.

Crișan 2016: I. Crișan, *Cefa – La Pădure. Locuirea medievală și premodernă. Studiu arheologic și istoric*, Oradea, 2016.

Dergaciova 2008: L. Dergaciova, *Monede medievale moldovenești descoperite la Cetatea Albă (Bilgorod-Dnistrovskij, reg. Odessa, Ukraina) (secolul al. XV-lea)*, Cercetări Numismatice 14, 2008, p. 409–414.

Dergaciova 2013–2014: L. Dergaciova, *New coin hoard findings of Moldovan divisional specimens. Contributions to the knowledge of monetary system of Alexander I (1399/1400–1432)*, Oltenia 20–21, 2013–2014, p. 154–173.

Dergaciova 2015: L. Dergaciova, *Perioada 1400–1457. Monedele moldovenești*. În: A. Boldureanu, E. Nicolae (Coord.), *Moneda în Republica Moldova*, Chișinău, 2015, p. 147–169.

DRH 1974a: *Documenta Romaniae Historica*, A. Moldova, vol. XXI (1632–1633), M. Berza, C. Cihodaru, D. Mioc, F. Pall, Șt., Pascu, Șt. Ștefănescu (Coord.), București, 1974.

DRH 1974b: *Documenta Romaniae Historica*, A. Moldova, vol. XXII (1634), M. Berza, C. Cihodaru, D. Mioc, F. Pall, Șt., Pascu, Șt. Ștefănescu (Coord.), București, 1974.

DRH 1976: *Documenta Romaniae Historica*, A. Moldova, vol. II (1449–1486), L. Șimanschi, G. Ignat, D. Agache (Coord.), București, 1976.

DRH 2019: *Documenta Romaniae Historica*, A. Moldova, vol. IV (1505–1526), I. Caproșu (Coord.), București, 2019.

Foit, Artimon 1973: Gr. Foit, Al. Artimon, *Noi descoperiri monetare la Suceava*, Suceava 3, 1973, p. 297–309.

Gogu 2002: M. Gogu, *Un tezaur de monedă măruntă descoperit la Curtea Domnească din Suceava*, Cercetări Numismatice 8, 2002, p. 213–221.

Hânceanu 2017: G.-D. Hânceanu, *Două ateliere meșteșugărești din târgul medieval al Romanului (secolele XV și XVII). Rezultatele supravegherilor și săpăturilor din anii 2012–2013*, Brăila, 2017.

Hordilă 1994: D. Hordilă, *Tezaurul de monede medievale descoperit în 1975 la Roman*, Memoria Antiquitatis 19, 1994, p. 401–422.

Hordilă 1996: D. Hordilă, *Traian, com. Săbăoani, jud. Neamț*, Cronica Cercetărilor Arheologice. Campania 1995, a XXX-a Sesiunea Națională de Rapoarte Arheologice, Brăila, 1996, p. 130.

Hordilă 1997: D. Hordilă, *Un cuptor de ars ceramică din secolele XIV–XV de la Traian*, Memoria Antiquitatis 21, 1997, p. 211–225.

Hordilă 1998: D. Hordilă, *Traian, com. Săbăoani, jud. Neamț*, Cronica Cercetărilor Arheologice. Campania 1997, a XXXII-a Sesiunea Națională de Rapoarte Arheologice, Călărași, 1998, p. 81–82.

Hordilă 1999: D. Hordilă, *Traian, com. Săbăoani, jud. Neamț*, Cronica Cercetărilor Arheologice. Campania 1998, a XXXIII-a Sesiunea Națională de Rapoarte Arheologice, Vaslui, 1999, p. 123.

Hordilă 2000: D. Hordilă, *Din trecutul comunităților catolice din Moldova. Câteva considerații de ordin arheologic privind populația catolică din zona Romanului în secolele XIV–XIX*, Buletin Istoric 1, 2000, p. 59–82.

Iliescu 1970: O. Iliescu, *Moneda în România: 491–1864*, București, 1970.

Iliescu 2000: O. Iliescu, *Aspecte ale economiei monetare în Moldova sub domnia lui Alexandru cel bun*, Revista Istorică S.N. 11, 1–2, 2000, p. 59–95.

Karashevich, Boldureanu, Dergaciova 2017: I. Karashevich, A. Boldureanu, L. Dergaciova, *Un lot de monede descoperite la Cetatea Albă, din colecția Institutului de Arheologie al Academiei Naționale de Științe a Ucrainei din Kiev*, Arheologia Moldovei 40, 2017, p. 109–142.

Kopeczny 2016: Z. Kopeczny, *Cuțite medievale târzii și pre-moderne din colecția Muzeului Național al Banatului*, Analele Banatului S.N. 24, 2016, p. 393–411.

Marta 2013: D. Marta, *Cetatea Oradiei. De la începuturi până la sfârșitul secolului al XVII-lea*, Oradea, 2013.

Mihăescu 2022: D. Mihăescu, *Dicționarul localităților romașcane*, Bacău, 2022.

Neamțu 1964: E. Neamțu, *Tezaurul de monede anepigrafe de aramă de la Alexandru cel Bun descoperit la Iași*, Arheologia Moldovei 2–3, 1964, p. 495–503.

Oberländer-Târnoveanu 2003–2005: E. Oberländer-Târnoveanu, *Emisiunile monetare bătute pe teritoriul Moldovei în vremea lui Stefan cel Mare (1457–1504) – O analiză critică*, Cercetări numismatice 9, 11, 2003–2005, p. 299–388.

Pârvan 2001: K. Pârvan, *Monede moldovenești păstrate la Muzeul Național de Istorie a României*, Suceava 26–27–28 (1999–2000–2001), 2001, p. 357–383.

Popovici 2002: R. Popovici, *Negoești, un sat din zona Neamț în secolele XIV–XVII*, Arheologia Medievală 4, 2002, p. 27–45.

Rudenko 2000: K. A. Rudenko, *Metallcheskaya posuda Povolzh'ya i Prikam'ya v VIII–XIV vv*, Kazan, 2000.

Stoicescu 1974: N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974.

Țânțăreanu 2010: E. Țânțăreanu, *Habitat medieval în sud-vestul Munteniei în sec. XIV–XVII. Temeiuri istorice și arheologice*, București, 2010.

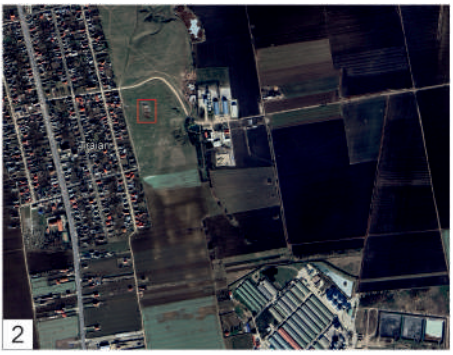
Ursachi 2001: V. Ursachi, *Cercetările arheologice de la Tămășeni–„La Silițe", jud. Neamț*, Memoria Antiquitatis 22, 2001, p. 219–289.

Ursachi 2007: V. Ursachi, *Săbăoani. Monografie arheologică (I)*, Iași, 2007.

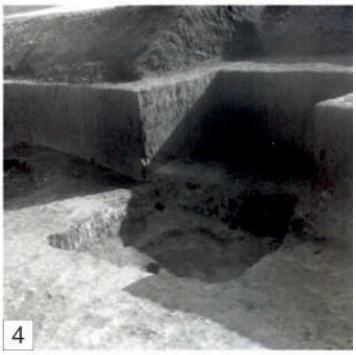
Ursachi 2010: V. Ursachi, *Săbăoani. Monografie arheologică (II)*, Iași, 2010.

Ursachi *et alii* 2024: V. Ursachi, G.-D. Hânceanu, V. Diaconu, A. Baltag, *Comunități preistorice, antice și medievale de pe cursul mijlociu al Siretului. Așezările de la Filipești și Aldești. Cercetările arheologice din anii 1960–1962*, Brăila–Piatra-Neamț, 2024.

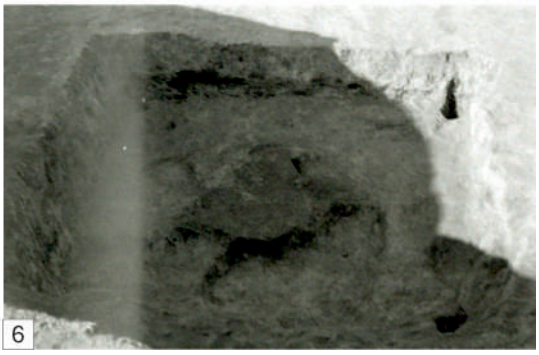

Pl. I. 1. Poziționarea satului Traian, comuna Săbăoani (județul Neamț); 2. Traian – locul sitului arheologic din punctul *Izvoare II* (chenar roșu); 3. Secțiunea S.VIII/1997; 4–5. Aspecte intermediare de șantier cu descoperirea atelierului de fierărie (locuința L.13 cu gropi de pari); 6. A doua încăpere, parțial cercetată, surprinsă în caseta de extindere a secțiunii.

Pl. I. 1. Positioning of Traian village, Săbăoani commune (Neamț County); 2. Traian – the location of the archaeological site at *Izvoare II* point (red border); 3. Section S.VIII/1997; 4–5. Working aspects of the excavation with the discovery of the blacksmith's workshop (dwelling L.13 with postholes); 6. The second room, partially investigated, identified in the section's expansion box.

Pl. II. Ceramică. 1–2. Vase borcan/oale (inv. 30.558, 30.528);
3–11. Fragmente de vase borcan (inv. 30.843/5, 30.756–30.760, 30.762, f. nr. inv.).
Pl. II. Pottery. 1–2. Jar vessels/pots (inv. 30.558, 30.528);
3–11. Fragments of jar vessels (inv. no. 30.843/5, 30.756–30.760, 30.762, no inventory number).

Pl. III. Ceramică. 1–11. Funduri de vase borcan/oale
(inv. 30.775; 30.779/1, 2; 30.782/5, 6; f. nr. inv.).
Pl. III. Pottery. 1–11. Jar vessels /pots bottoms
(inv. no. 30.775; 30.779/1, 2; 30.782/5, 6; no inventory number).

Pl. IV. Ceramică. 1. Căniță fragmentară (inv. 30.790); 2–7. Corp și buze de căni cărămizii (inv. 30.836/1–4, 7; f. nr. inv.); 8–10. Buză, gât și fund de căni cenușii (inv. 30.846/2; 30.848/10); 11–12. Căni (inv. 30.533, 30.531); 13. Ulcior fragmentar (f. nr. inv.).

Pl. IV. Pottery. 1. Fragmentary mug (inv. no. 30.790); 2–7. Body and rim of brick colour mugs (inv. no. 30.836/1–4, 7; no inventory number); 8–10. Rim, neck, and bottom of gray mugs (inv. no. 30.846/2; 30.848/10); 11–12. Mugs (inv. no. 30.533, 30.531); 13. Fragmentary pitcher (no inventory number).

Pl. V. Ceramică. 1–2. Capace (inv. 30.529, 30.530); 3–10. Fragmente de capace (inv. 30.825/1, 30.834/1–3, f. nr. inv.); 11–12. Străchini fragmentare (inv. 30.838, f. nr. inv.).

Pl. V. Pottery. 1–2. Lids (inv. no. 30.529, 30.530); 3–10. Lid fragments (inv. no. 30.825/1, 30.834/1–3, no inventory number); 11–12. Fragmentary bowls (inv. no. 30.838, no inventory number).

Pl. VI. Unelte casnice. 1–11. Lame de cuțite neîncadrate tipologic (inv. 30.507, 30.537, 30.541–30.543, 30.555, 31.816–31.820); 12–21. Cuțite cu mânerul de tip lamă, cu nituri, unele cu separator pentru lamă (inv. 30.491–30.493, 30.505, 30.506, 30.539, 30.545, 30.548, 30.553, 30.554); 22–29. Mânere cu plăsele din os sau numai cu perforații (inv. 30.556, 30.557, 31.821, 30.508, 30.538, 30.544, 30.546, 30.547); 30. Cuțit cu mânerul de tip peduncul (inv. 35.181).
Pl. VI. Household tools. 1–11. Knife blades not classified typologically (inv. no. 30.507, 30.537, 30.541–30.543, 30.555, 31.816–31.820); 12–21. Knives with blade-type handles, with rivets, some with blade separator (inv. no. 30.491–30.493, 30.505, 30.506, 30.539, 30.545, 30.548, 30.553, 30.554); 22–29. Handles with bone webs or only with perforations (inv. no. 30.556, 30.557, 31.821, 30.508, 30.538, 30.544, 30.546, 30.547); 30. Knife with tang-type handle (inv. no. 35.181).

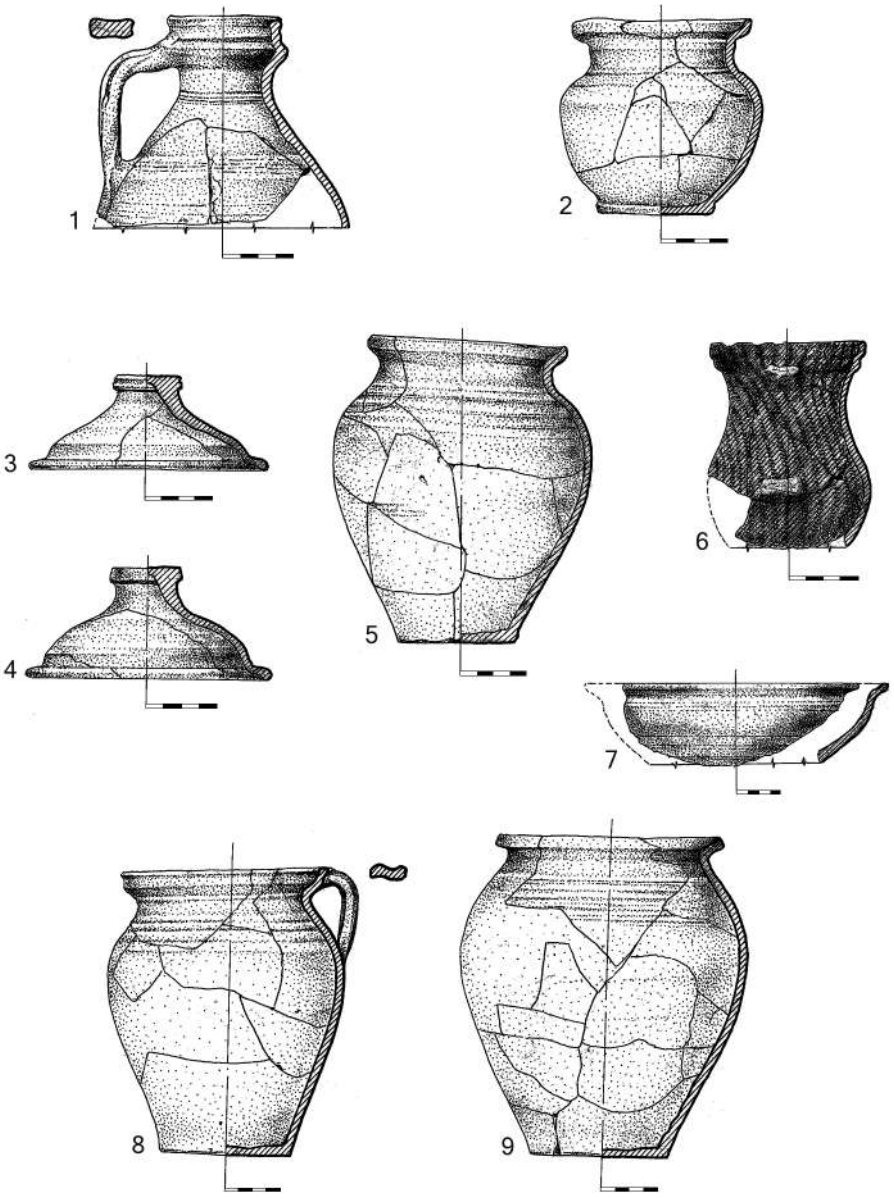
Pl. VII. Obiecte casnice, agricole, meșteșugărești și cu funcționalități variate. 1. Amnar (inv. 30.540); 2–3. Ace de cusut (nv. 30.515, 30.516); 4–5. Seceri fragmentare (inv. 30.511, 30.534); 6. Dăltiță (inv. 31.822); 7–8. Suvace (inv. 30.495, 30.496); 9. Lamă fragmentară de topor (inv. 30.512); 10. Unealtă (inv. 30.517); 11–12. Fragmente de materie primă (inv. 30.513, 30.514); 13–19. Cârlige (inv. 30.497, 30.498, 30.524, 30.525, 30.527, 30.551, 35.182); 20. Clempuș (inv. 30.494).

Pl. VII. Household, agricultural, craft tools and objects with various functionalities. 1. Fire striker (inv. no. 30.540); 2–3. Sewing needles (inv. no. 30.515, 30.516); 4–5. Fragmentary sickles (inv. no. 30.511, 30.534); 6. Chisel (inv. no. 31.822); 7–8. Gouges (inv. no. 30.495, 30.496); 9. Fragmentary axe blade (inv. no. 30.512); 10. Tool (inv. no. 30.517); 11–12. Fragments of raw material (inv. no. 30.513, 30.514); 13–19. Hooks (inv. no. 30.497, 30.498, 30.524, 30.525, 30.527, 30.551, 35.182); 20. Clamp (inv. no. 30.494).

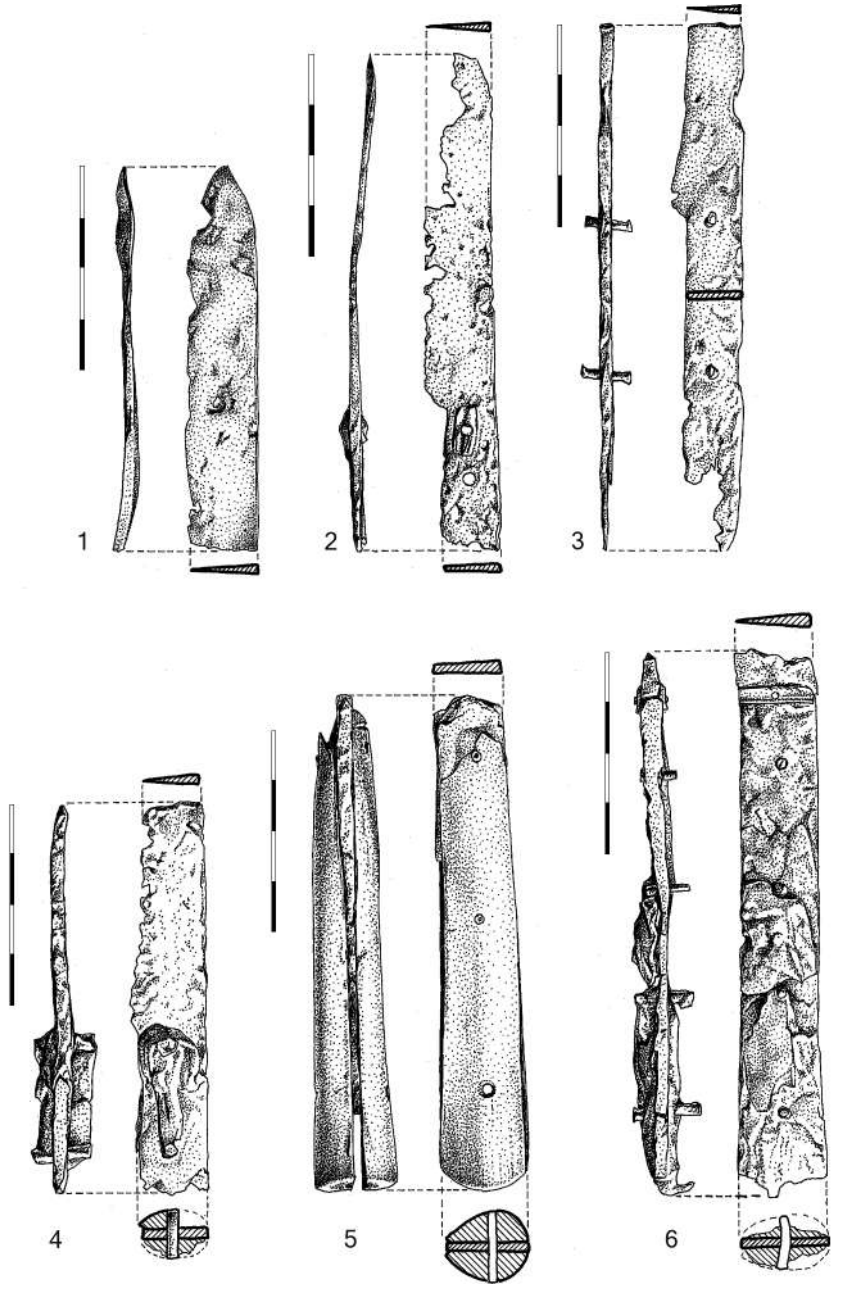

Pl. VIII. Varia. 1–2. Buză și toartă de vase din fier (inv. 30.535, 30.536); 3. Vârf de săgeată din fier (inv. 27.595); 4. Cataramă din fier (inv. 30.510); 5. Verigă din fier (inv. 30.509); 6. Pul (1/2 groș) (inv. 34.336), Alexandru I, 1425–1430 (foto avers și revers, cu dimensiuni mărite); 7. Tipuri de revers cu siglă în partea dreaptă și stângă a scutului (foto comparativ cu revers cu siglă în partea dreaptă și revers cu siglă în partea stângă).

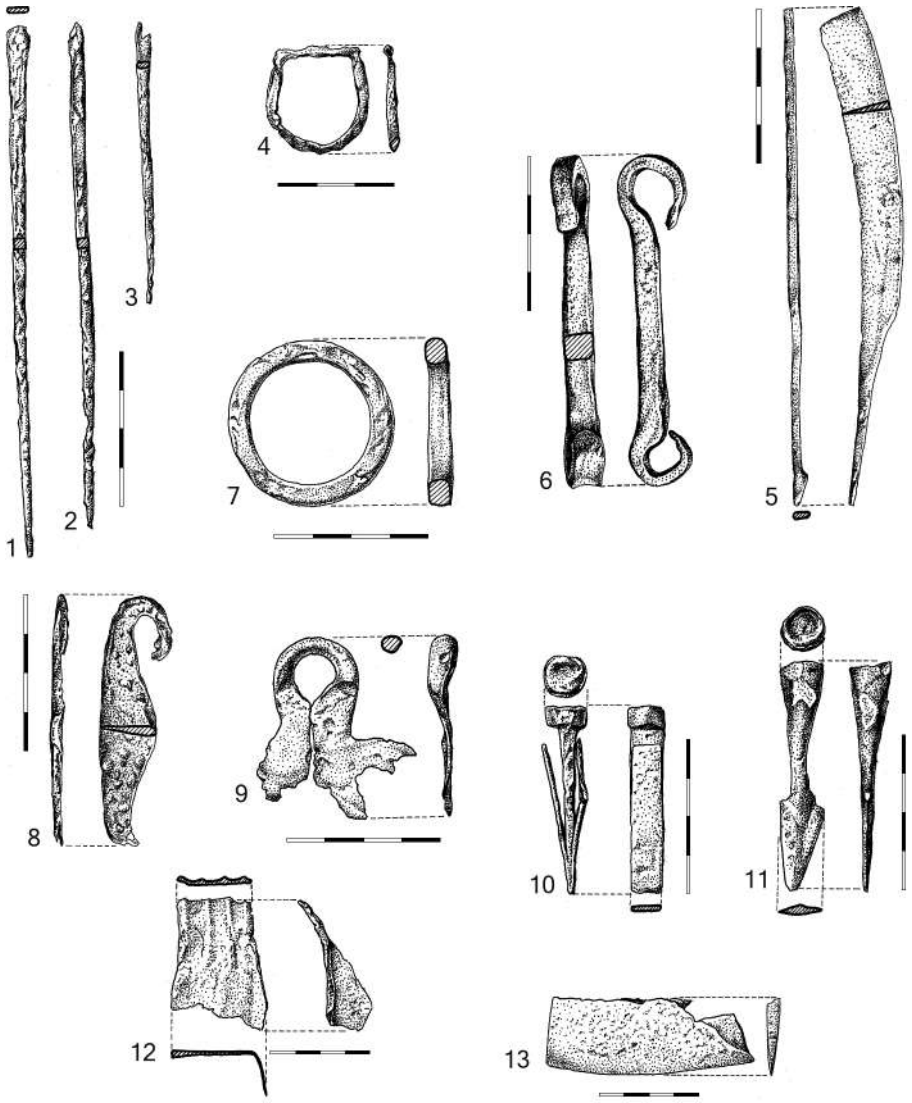
Pl. VIII. Miscellaneous. 1–2. Iron pot rim and handle (inv. no. 30.535, 30.536); 3. Iron arrowhead (inv. no. 27.595); 4. Iron buckle (inv. no. 30.510); 5. Iron link (inv. no. 30.509); 6. Pul (1/2 grosz) (inv. no. 34.336), Alexander I, 1425–1430 (photo obverse and reverse, enlarged); 7. Types of reverse with logo on the right and left sides of the shield (photo compared with reverse with logo on the right side and reverse with logo on the left side).

Pl. IX. Reprezentare grafică a vaselor ceramice. 1. Ulcior fragmentar (f. nr. inv.); 2, 8. Căni (inv. 30.533, 30.531); 3–4. Capace (inv. 30.529, 30.530); 5, 9. Vase borcan/oale (inv. 30.558, 30.528); 6. Căniță fragmentară (inv. 30.790); 7. Strachină fragmentară (inv. 30.838).
Pl. IX. Graphic representation of ceramic vessels. 1. Fragmentary pitcher (no inventory number); 2, 8. Mugs (inv. no. 30.533, 30.531); 3–4. Lids (inv. no. 30.529, 30.530); 5, 9. Jar vessels/pots (inv. no. 30.558, 30.528); 6. Fragmentary mug (inv. no. 30.790); 7. Fragmentary bowl (inv. no. 30.838).

Pl. X. Reprezentare grafică a cuțitelor. 1. Lamă fragmentară (inv. 30.537); 2–6. Cuțite cu mânerul de tip lamă, prevăzute cu plăsele din os (inv. 30.545, 30.505, 30.557, 30.556, 31.821).
Pl. X. Graphic representation of knives. 1. Fragmentary blade (inv. no. 30.537); 2–6. Knives with blade-type handles, provided with bone hilts (inv. no. 30.545, 30.505, 30.557, 30.556, 31.821).

Pl. XI. Reprezentare grafică a obiectelor din fier. 1–2. Suvace (inv. 30.495, 30.496); 3. Ac de cusut (inv. 30.515); 4. Cataramă (inv. 30.510); 5. Seceră (inv. 30.511); 6. Cârlig (inv. 30.497); 7. Verigă (inv. 30.509); 8. Amnar (inv. 30.840); 9. Toartă de vas (inv. 30.536); 10. Dăltiță (inv. 30.535); 11. Vârf de săgeată (inv. 27.595); 12. Buză de vas (inv. 30.535); 13. Lamă de topor (inv. 30.512).

Pl. XI. Graphic representation of iron objects. 1–2. Gouges (inv. no. 30.495, 30.496); 3. Sewing needle (inv. no. 30.515); 4. Buckle (inv. no. 30.510); 5. Sickle (inv. no. 30.511); 6. Hook (inv. no. 30.497); 7. Link (inv. no. 30.509); 8. Fire striker (inv. no. 30.840); 9. Pot handle (inv. no. 30.536); 10. Chisel (inv. no. 30.535); 11. Arrowhead (inv. no. 27.595); 12. Pot rim (inv. no. 30.535); 13. Axe blade (inv. no. 30.512).